

Báikki ássit

Meneš-Ánde

1800-logu loahpas Čoadgejávri gáddái fárrii guolásteaddjisápmelaš Ánde Juhánabárdni Morottaja dahjege Meneš-Ánde (1855–1907) eamidiinnis Irján-Máhte Ánnáin ja mánáidisiguin. Báiki oaččui ruvnnameahccetoarppá vuoigatvuodaid ja dan namman šattai Čoadgejávri dahjege Riitala. Dalle dakko ceagganedje juo stohtu, návvet, láhtu, áiti ja sávzzaidvisti.

Meneš-Ánde ii goittotge suitán dikšut ruvna ásahan geatnegahttimiid ja šattai luohpat dálus. Ánde jámii dakka maŋá go lei luohpan dálus, ja bearaš biedgani. Boarráset mánát besse biebmo-mánán fulkkiid lusa, muhto nuoramusat gárte huvdolažžan.

Meneš-Ánde mánát. Govva: Benjamin Frosterus, 1903. GTK, Vanhatkuvat nr 1049.

Aikio sohka

Meneš-Ándde maŋná dáluisidin álggii Gáppe-Jovvna dahjege Jouni Aikio, ja báiki bisui Aikio soga hálddus lagabui čuohte jagi. Jovvna sohka lei leamaš álgoálggusge eret Anáris, muhto bearaš lei ássan Ohcejoga Buolbmágis. Guohtonatnamiid nohkama dihte áhčči Ánná-Gáppe (Gabriel Aikio) ja eadni Vuolát-Ellá jurdileigga fas fárret ruovttoluotta Anárii 1800-logu loahpas, go Jovvna lei bárdnelaš. Áhči geasuhedje lullelii maiddái mitalusat Avviljoga gollegávdnosiin.

Ánná-Gáppe oktan bearrašiin ásaiduvai Avviljohkii luoiti Áhppesjoga njálbmái vuodđuduvvon ruvnameahccetoarpái. Áigáibohtu bođii eanaš bohccuin. Ellá ii luoitán Gáppe gollerogganhomáide, muhto mieđai almmatge vuovdigoah-tit gollealbmáide biepmu. Gollealbmát mákse dieđusge biepmu golliin, ja ságaid mielde golli čoggostiige mealgat Gáppii. Dieđuid mielde son livččii čiehkkan golli ruovderuitui guovtte geađggi gaskii Áhppesjoga dálus Bátnejávrái manni bálgá gurii. Eai dieđe, lešgo gii nu gávdnan maŋnelis dien čiegá.

Gáppe-Jon báiki 1934:s. Govva: Musealágáduš, govvejeaddji dovdameahtun.

Gáppe jápmima maŋná bearaš biedgani. Jouni Aikio lei háhkan juo ovdal guimmiinis Jomppá-Márggehiin alccesis ássanbáikki Avvil-Máhtes. Dakko birrasiin eai lean goittot doarvái guohtonatnamat Jovvna stuorra ellui, ja go Meneš-Ánde ii šat suitán doallat Čoađgejávrru ruvnameahccetoarppá, de Gáppe-Jovvna álggii dasa dáluisidin. Nu šattai čáhkket saji Anára suohkana geafimus dáid guovlluid beakkán boazoriggái.

Čoađgejávrris huksejedje, njáske ja beldejedje, Gáppe-Jon báikkis ledje reanngat ja biiggát. Bearašge laskkai dađistaga nu, ahte loahpas ledje ovcci máná – Ásllat, Jovvna, Elle, Piera, Ánne, Ovllá, Gáppe, Juhán Paulus ja Priittä-Káre. Bearraša lassin laskkai maiddá eallu. Jagi 1900 dieđuid mielde Jovvnas ledje 1500 bohcco, muhto maŋnelis juoba guovttegeardásaš mearri.

Gáppe-Jovvna nubbin boarráseamos bárdni, Jovvna songe, guoradii áhčis bálgáid. Soga maŋimuš ovddasteaddji, Unna-Jovvna bárdni, Pauli Aikio fárrii eret báikkis 2004:s.

Gáppe-Jon báikki ealáhusat

Golli geasuhii Gáppe-Jovnna nugo lei geasuhan maiddá su áhči. Gáppe-Jovnna beroštittšgođii golli juo ollu ovdal, go Rántel-vieljažat ledje gávdnan golli Leammis 1948:s. Suoli Márget-guomistis Jovnna dollii Avviljoga golleatnamiidda 1919:s. Golli son ii goittotge gávdnan. Muhto oaččuihan Jovnnage mañážassii oasáža golli, ii goittotge doidimiin muhto golleroggiid lupmas. Čoadgejávrris vuvde golleroggiide biepmu ja mánggas sis lávejedje idjaditge báikkis, go ledje jođus iežaset roggansajiide.

Gáppe-Jovnna lei iežas áiggi boazorikkis, ja bohccot ledje bearraša váldobirgenláhkin. Báikkis vuvde bierggu ja eará biepmu nu Leammi golleoggiide go duiskalašjoavkkuide joatkkasoadi áigge. Duiskalaččain fidnii máksun earret eará káfiid, sohkkariid, šukkuláde, duhpáha ja konjáhka. Soadi áigge Jovnna boazoellui čuhce garra-sit bággolotnumat.

Bohccuid lassin dálus lei soames gussa ja maiddá sávzzat. Daid muhkkiiguin sáhtii duktet bealddu nu, buđetge šattai. Jávrriin ja jogain lei guolli ja meahcis fuođđut.

*Gáppe-Jovnna gárddástallamin.
Govva: Aune ja Vilho Aikio
čoakkáldat.*

*Pauli ja Unna-Jovnna
guliid čoallumin.
Govva: Aune ja Vilho
Aikio čoakkáldat.*

Soadiáigi

Vuosttas máilmmisoadi ja siskkáldassoadi stuimmit eai ollen boazoeatnamiidda, muhto moadde-
lot jagi dan maŋŋá máilmmi áitagat olahedje juo
davásge. Gáppe-Jovnna vearjogeatnegasahkásaš
bártniguovttos, Ovlá ja Gáppe, doaimmaiga
dálvesoadi áigge spesiáladoaimmain didoštallin
ja ofelažžan, muhto muđui dát áigodat vásii
bearraša dáfus stuorat váttisvuodaid haga ja
boazoealluge bállii leat buorre muđui ráfis.

Joatkkasohti buvttii goittotge fuolaid ja
morraša maiddái Čoadgejávraí. Morašsáhka deai-
vidii bearraša čakčat 1942, go Juhán Paulusa alm-
muhedje gahččan gos nu Nuorta-Gárjilis. Davi-
mus Lappis eai lean ieš soahtedoaimmat, muhto
olbmot šadde ballat sovjetpartisánaid fallehe-
miin. Boazoeaiggádiid giksin ledje bággoluohpa-
deamit oppa joatkkasoadi áigge, bealli ealuin
jávkkai soadi áigge. Boazobargguide ii báljo
sáhttán bargat, go nuorra albmát ledje soadis.

Soahteveaga oaneheamos ja
guhkimus almmái, Unna-Jovnna ja
lullialmmái. Govva: Aune ja Vilho
Aikio čoakkáldat.

ležas buori boazobeatnagage lei Jovnna dohppen
fárrui eváhkkoi, vaikko ii lean lohpi. Son oaččohii
beatnaga eváhkkotogii, go lei doarjalan iežas
verddii, ministtar Hilliläi. Govva: Erik Blomberg 1947.

Go joatkkasohti nogai čakčat 1944, de olbmot
jurddašedje ahte lei viimmat álgán ráfi.
Váddáseamos áiggit ledje goittotge Lappi olb-
muin ovddabealde, go ovddeš vearjoguimmežat,
Suopma ja Duiska, soahttáiga. Davviguovlluid
olbmuid evakueregohte, ja Anára ássit sirdoju-
vvojedje Nuortabađaeatnamii. Dohko gárttai
maiddái Gáppe-Jovnna bearaš.

Badjel čiežalotjahkásaš Jovnnii eváhkkomátki
lei issoras vásáhus, dasgo Nuortabađaeatnamis
válde hui dilsset vuostá boahttiid. Eváhkkolaččaid
bidje ássat skuvllaide ja girkuide, biepmut ledje
apmasat ja čáhci ii báljo jugahan davviguovl-
luid buhtes ájačáziide hárganan olbmuid mielas.
Jovnna ii lullin guhká loaktán, muhto dollii fas
Leammái. Son váccii Nuortabađaeatnama geaid-
noráiggiid, muhtumin beasai njuiket guorbme-
biilla lávddi ala, gaskkohagaid mátkkoštii soah-
tebálvalusas geargan joavkkuid fárus togain nu
guhkas go lei anihahtti ruovdegeaidnu. Ja dasto
son jotkkii vácci ovddosguvlui, ja Vuohču rájes
beasai heargesáhtuin gitta ruoktot.

Verdden eatnanhearrát, ministarat ja presideanttat

Gáppe-Jovvna lei iežas áiggi okta dovdoseamos sámiin. Anáris johte presideanttat, eatnanhearrát ja ministarat ja Jovvna fas finai vuorustis sin gallestallamin. 1935:s Svinhufvud bođii gallestallanmátkái Anára márkani, ja Jovvna lei suhkana fápmoalmmájin vuostáváldimin min riikka goalmát presideantta. Son luohpadii Jomppá-Jovnnain Svinhufvudii sámiid virggálaš bivddalisttu. Presideanta bovdii Jovvna iežas guossin oaivegávpogii.

Mañit jage Jovvna johttái sullii golmmalot eará badjeolbmui Helssegii boazovahkuide. Roavvenjárggas vuolgán togii lástejuvvojedje logit bohcot oktan dárbbášlaš reaiduiguin. Dán seamma mátkki áigge Jovvna bearrašiinnis finai presideanttalatnis káfestallamin ja deaivvai doppe

vuogatvuodaministtar Urho Kekkosa ja Roavvenjárgga gávpegieldda hoavdda Kaarlo Hillilä, guhte doaimmai mañjelis Lappi eatnanhearrán ja sisáššiidministtarin. Sii čohkkájedje ovttas eahkeda Kämpis, ja ná sin verddevuodagaskavuodát riegádedje. Vihttanuppelogi jagi dan mañjá Jovvna deaivvai maiddái presideanta Paasikivi Helssegis.

Kekkonen finai Hilliläin Leammis moatte jagi geažes. Hillilä lei ovdalaš nammaduvvon Lappi eatnanhearrán. Dalle verdežat vásihedje eahkeda áibbas nuppelágan dilálašvuodain – goađi luhtte dollagáttis. Jovvna lei duhtavaš, go lei fuobmán huksehit stuorábuš stobu – dasa čáhke idjadit nu ministarat go earáge johttit.

Gáppe-Jovvna Yleisradio jearahallamis 1944:s. Govva: Aune ja Vilho Aikio čoačkáldat.

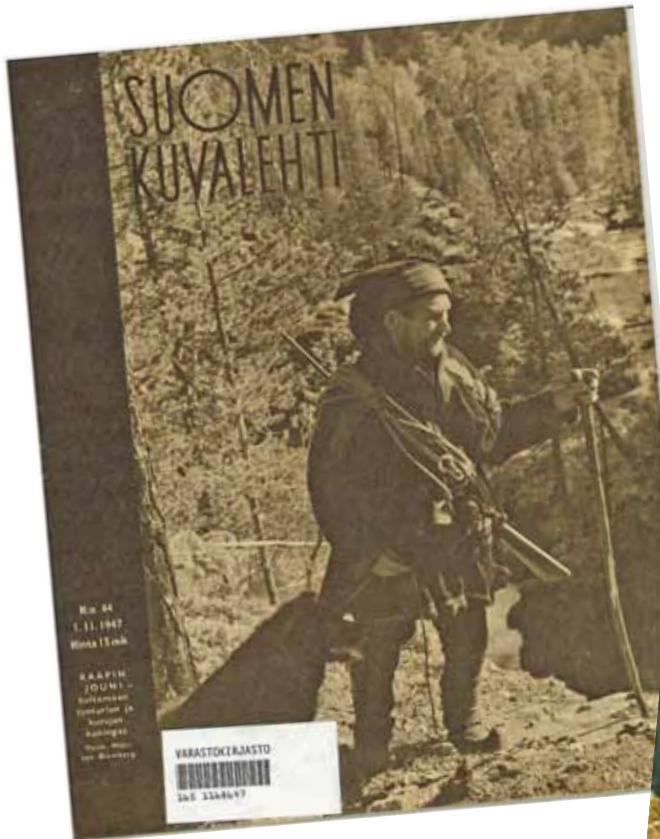
Filmmain, radios ja bláđiin

Lappis joreštedje doaimmaheaddjit, čuovgagovvejeaddjit ja filbmaolbmot. Beakkán Gáppe-Jovvna jearahalle radio várás ja son beasai maiddái Suomen Kuvalehti ja National Geographic Magazine siidduide. National Geographic Magazine dieđuid mielde son lei sámiid gonagas ja guovllu riggáseamos almmái duháhiiguin bohccuidisguin. Doaimmaheaddjái Jovvna muitallattai earret eará sámenoiddiid birra.

Jovvna lei mielde veahkkin soames ealligovas ja filmmas, mat govvejuvvojedje Lappis. Jovvna álggii leat beakkálmas juo lullinge, ja filbmajoa-

vkkut válde dávjá oktavuoda suinna, go bohte davás. 1948:s beakkán filbmadahkkit Eino Mäkinen ja Erik Blomberg vulggiiga Leammái govvet vuosttažettiin oanehisfilmma golleroggamis. Gáppe-Jovvna lea filmmas ovtta váldorollas.

1952:s ealligova Valkoinen peura bagadalli Erik Blomberg bovdi Gáppe-Jovvna guimmiinis vuosttaseahkedii Helssega Lasipalatsii. Dán seamma reaissus Jovvna deaivvai maiddái presideanta Paasikivi.

Visttiid ordnen

Gáppe-Jon báiki ostojuvvui stáhtii 2002:s ja laktojuvvui oassin Leammi álbmotmeahccái 2004:s. Dakko leat leamaš áiggiid mielde mánggat visttit, muhto oassi dain leat juo duššan. Ođđa visttit leat álo huksejuvvon dárbbuid ja suitima mielde. Boares čuovgagovaid vuodul sáhtta gávnnahit, gokko leat leamaš boares, juo gaikkoduvvon visttit.

Návet

Návet lea álgoálggus leamaš ovttaoasat. Dasa huksejuvvui maŋnelis, go Gáppe-Jovvna lei jábálduvvagoahtán, láhtu joatkkan. Láhtu lei seilon buori ortnegis, muhto náveha hirsain eatnašat ledje sakka mieskan. Gáhttu lei golgan ja hirssat ledje šaluiduvvan arvečázi dihte. Mieskan hirssaid ja maddái luoskkagan gáhtu šattai molsut.

Báikki visttiin oassi ledje sakka lisagan, ja daid ordnema lei plánemin arkitektadoaimmahat Ajantaju, mii lea spesialisren kulturhistorjjálaččat divrras visttiid ordnemii. Barggut álggahuvvojedje geassit 2008 nu, ahte vuos ordnejuvvui návet.

Náveha suovvabohcci ja muvvaruitedje nu lisagan ahte daid lei bággu gaikut eret dorvvolašvuoda dihte. Govat: Meahciráđđehus.

Ássanvisti

Eanemus hástaleaddji lei plánet ja ollašuhttit ássanvistti ordnema. Olgoseainnit ledje 1970-logus skoadastuvvon fielluiguin ja sisseinniin ledje smáhkkodulbosat, ja daid gaskkas lei 1900-logu álggus huksejuvvon hirsavisti. Vistti ii lean vejolaš máhcahit álgohápmái iige diekkár máhcahanbargu livčče lean kulturhistorjjálaččat oppa jierpmálašge. Vistti lei áiggiid mielde ain rievda-
duvvon, ja nuppástusat mitalit guđege áigodaga ássandárbbuin ja olbmuid ássanvugiin.

Váldovisti ii lean álgoálggus málejuvvon, dat lei olggul hirssaiguin skoadastuvvon ja guhkes nurkkiiguin cehkkojuvvon. Lásat leat leamaš

guđaruvttogat ja feaskkir lei bielkkaiguin nannejuvvon. 1970-logus vistái molsojuvvojedje lásat, vistái skoadastuvvui olggul fielluiguin, siskkil smáhkkodulbosiiguin ja čáhcegáhttu bihkka-báhpáriin. Ordnema plánedettiin bohte dan oaivilii ahte vistti olggobeale fiellogeardi seilluhuvvui, muhto sisseinniid smáhkkodulbosiid sadjái galge fiberdulbosat ja vánerat. Dušše okta sisseaidni lei nu buori ortnegis ahte dasa sáhtii guoddit hirsaskoadasteami. Eará seinniin vuhtojedje adnojuvvon valjis pláñkkut. Robi dulbosat bođdejuvvojedje ja daid sadjái biddjojuvuvui spontarohpi, nugo lei leamaš álgoálggus.

Váldovisti ovdal ovddeštanbargguid.

Govat: Meahciráđdehus.

Láhkkejuvvon seakka fielluid sadjái láhttiide molsojuvvojedje málejuvvon govddit fiellut.

Áittit

Boarrásepmosat Gáppe-Jon báikki visttiin lea áittit váldovistti duohken. Áittiin leat vurkkodan bik-tasiid ja atnubiergasiid. Váldovistti ja jávrri gaskkas lea njalla borramušgálvvuid várás. Dán njallas vuhtto bures muttuid mielde huksen: seainnit leat skoadaštuvvon bázahusfielluiguin. Buot áittiin molsojuvvojedje gáhtut.

Sávnnit

Gáddeavádaga áidna visti lea ovdeš sávdni, mii lea doaibman maŋnelis aggregáhttavistin. Vistti vuolimus hirssat, mat ledje eatnama vuostá, ledje

deaddašuvvan eatnama sisa. Visti loktejuvvui ja dan vuolimus mieskan hirsageardi molsojuvvui ja gáhttui biddjojuvvui ođđa bihkkabábir. Ođđaset sávdnevisti lea badjevielttis, dastán váldovisttis. Dat leage Gáppe-Jon báikki okta ođđaseamos visttiin. Maiddái dan gáhtu šattai divvut ja soames mieskan hirssaid molsut.

Maiddái eanageallir ja olgohivssegat divvojuvvojedje. Govas sakka mieskan eanageallir ovdal ovdeštanbarguid.

Báikki birra ráhkaduvvui njuolgoáidi. Mállen adnojuvvojedje vel báhcán ja boares govain ovdanbukton áiddit. Áiddi ráhkadeapmái oassálaste WWF:a álbmogasbargoleairalaččat geassit 2010.

Govat: Meahciráđđehus.

Leammi álbmotmeahcci

Gáppe-Jon báiki

Sámegillii |

Gáppe-Jon báiki árbevierrobiotohpan

Máנגgat šattut ávkašuvvet olbmo doaimmain. Badjel čuohte jagi lea Gáppe-Jon báikkis johttojuvvon visttis nubbái. Duolbman, láddjen sihke omiid ja bohccuid guohtun leat leamaš váikkuheamen dasa, ahte máנגgat šlájat leat seilon dán báikkis. Šilljobiras lea šaddan niittulágan, divrras árbevierroduovddan. Báikkis šaddet máנגgat fuomášanveara šlájat, main mávssoleamos lea smávva márjjáčoavdda. Geasuheaddji kumariinnahádja leavvá háisuinniin, mat šaddet báikki ássangietti vuolágeahčen.

Gáppe-Jon báikki gietti dikšot jahkásaččat láddjemiin. Govat: Meahciráđđehus.

